

Wiesława Buk, Katarzyna Dubienko, Dorota Duranowska, Bożena Goszczyńska, Mariola Kamińska, Małgorzata Łoza, Katarzyna Łusiak, Elżbieta Miterka, Aneta Paszkiewicz, Agnieszka Paszko, Agnieszka Przebierowska, Ewa Staropiętka-Kuna, Małgorzata Stryjecka

SUPLEMENT DO PROGRAMU NAUCZANIA DLA KLAS I-III SZKOŁY
PODSTAWOWEJ PT. „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”

PROJEKTOWANIE ZAJĘĆ DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZYCH

CHEŁM 2014

Zespół Autorski:

Wiesława Buk, Katarzyna Dubienko, Dorota Duranowska, Bożena Goszczyńska, Mariola Kamińska, Małgorzata Łoza, Katarzyna Łusiak, Elżbieta Miterka, Aneta Paszkiewicz, Agnieszka Paszko, Agnieszka Przebierowska, Ewa Staropiętka-Kuna, Małgorzata Stryjecka

Redakcja:

Sylwia Maciuk, Elżbieta Miterka, Ewa Staropiętka-Kuna

Skład i łamanie:

Sylwia Maciuk

ISBN 978-83-61149-11-8

Suplement do programu nauczania pt. „Zrównoważona szkoła” uwzględnia zapisy podstawy programowej z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 18 czerwca 2014 r., poz. 803).

Druga część poradnika stanowi metodyczne uzupełnienie treści zawartych w programie „Zrównoważona szkoła” i odnosi się w głównej mierze do procesu projektowania zajęć dydaktyczno-wychowawczych na etapie edukacji zintegrowanej. Zaprezentowane propozycje rozwiązań metodycznych zostały wykorzystane w przygotowaniu obudowy dydaktycznej do programu, w tym w szczególności podczas konstruowania scenariuszy zajęć zintegrowanych dla klasy I, II i III szkoły podstawowej.

SPIS TREŚCI

I.	WPROWADZENIE.....	4
II.	EDUKACJA ZINTEGROWANA	6
III.	PROJEKT SCENARIUSZA ZAJĘĆ ZINTEGROWANYCH	8
III.1.1.	CELE KSZTAŁCENIA.....	14
III.1.2.	METODY KSZTAŁCENIA.....	16
III.1.3.	ŚRODKI DYDAKTYCZNE	20
IV.	ZASADY W PROCESIE UCZENIA SIĘ.....	22
V.	UWAGI WDROŻENIOWE.....	24
VI.	Bibliografia	28

I. WPROWADZENIE

Niniejszy suplement do programu nauczania pt. „Zrównoważona szkoła” stanowi odniesienie autorek do realizacji procesu kształcenia zintegrowanego i projektowania scenariuszy zajęć dydaktyczno-wychowawczych w klasach I-III.

Treści programu skupione wokół **holistycznej Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju**, realizowanej w procesie nauczania-uczenia się w szkole, poza jej murami oraz w ramach samodzielnej aktywności uczniów poprzez uczestnictwo w różnorodnych projektach badawczych, edukacyjnych i społecznych stanowi wyzwanie dla nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej.

Treści programu „Zrównoważona szkoła” przeznaczonego dla pierwszego etapu edukacyjnego zakorzenione zostały w:

- koncepcji Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju,
- teorii wielostronnego kształcenia W. Okonia,
- oraz koncepcji konstrukttywizmu społeczno-kulturowego J. S. Brunera.

Zgodne z przyjętymi podstawami pedagogicznymi wskazania dotyczące projektowania działań dydaktycznych i wychowawczych odnoszą się do czterech głównych obszarów edukacji zrównoważonego rozwoju: społecznego, kulturowego, ekologicznego i ekonomicznego oraz w szczególności do obszarów edukacyjnych wyróżnionych w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 18 czerwca 2014 r., poz. 803).

Zajęcia dydaktyczno-wychowawcze realizowane na I etapie edukacyjnym spełniają założenia metodyki zajęć zintegrowanych i według M. Cackowskiej zwracają uwagę na:

- rozwój osobowości ucznia i jego przygotowanie do adaptacji w otaczającej rzeczywistości;
- realizację procesu kształcenia w formie zajęć zintegrowanych w miejsce nauczania przedmiotowo-lekcyjnego;
- rozbudzanie aktywności poznawczej poprzez bezpośrednie działanie w środowisku zamiast nauczania pośredniego przy wykorzystaniu podręczników i słownego przekazu;

- inspirowanie do aktywności i samodzielności uczniów poprzez łączenie poznania z działaniem;
- podejmowanie działań w zakresie identyfikacji możliwości rozwojowych i indywidualnych uczniów, ich potrzeb i zainteresowań;
- łączenie poznania z wychowaniem, poprzez edukację o charakterze otwartym i uspołeczniającym;
- budowanie płaszczyzny komunikacji między nauczycielem i dzieckiem, szkoła przyjazna dziecku.¹

Autorki obudowy dydaktycznej w procesie konstruowania narzędzi, jakimi niewątpliwie stały się opracowane scenariusze, karty pracy i karty zadań, inspirowały się koncepcją integracji w nauczaniu początkowym M. Cackowskiej, która zakłada, że w klasie I powinno się zmierzać do całkowitego zintegrowania treści poszczególnych obszarów kształcenia, aby w umysłach dzieci kształtować holistyczny obraz świata. Służące temu grupowanie treści wokół zagadnień z bliższego i dalszego otoczenia dziecka, jego rzeczywistości przyrodniczej, problematyki społeczno-moralnej czy też problemów inicjowanych przez dzieci umożliwia zachowanie ciągłości pomiędzy procesem kształcenia w przedszkolu i szkole oraz włączenie w realizację przedsięwzięć szkolnych przedstawicieli środowiska rodzinnego czy społecznego dziecka.² Zakres zagadnień stanowiący podstawę realizacji zajęć w klasie I w głównej mierze ogniskuje się wokół kształtowania pojęć kluczowych takich jak litera czy liczba oraz podstawowych umiejętności takich jak czytanie, pisanie i liczenie. Pozostałe treści zawarte w programie kształcenia stanowią propozycje działań a ich dobór w procesie realizacji zależy od indywidualnych potrzeb edukacyjnych uczniów, ich możliwości rozwojowych czy też uwarunkowań przyrodniczych, społecznych i kalendarzowych funkcjonowania szkoły. Zadaniem treści zaprojektowanych do realizacji w klasie II i III jest większa aktywizacja ucznia pozwalająca na rozbudzanie jego aktywności poznawczej, poprzez uczestnictwo w działaniu, doświadczanie, przeżywanie oraz ocenę.

---

¹ Por. M. Cackowska, Integracja w edukacji wczesnoszkolnej – szanse i zagrożenia, w: H. Kosętko, J. Kuźma (red.), Teoretyczne i praktyczne aspekty kształcenia zintegrowanego, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000, s.49-50.

² Por. J. Oleksy, Historyczne uwarunkowania przemian w kształceniu zintegrowanym, w: E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, A. Gajdzicy (red.), Edukacja małego dziecka, Teoretyczne odniesienia, tendencje i problemy Tom I, Oficyna Wydawnicza "Impuls", Kraków 2010, s. 61.

II. EDUKACJA ZINTEGROWANA

Dzieci w młodszym wieku szkolnym poznają świat całościowo, dlatego też integralna edukacja wczesnoszkolna kreuje przestrzeń, w której mogą one poznawać przedmioty i zjawiska wszechstronnie, odkrywać związki i zależności pomiędzy przedmiotem, a jego otoczeniem, zjawiskiem i jego występowaniem.

Autorki suplementu w procesie projektowania scenariuszy zintegrowanych zajęć dydaktyczno-wychowawczych uwzględniły działania w obszarach wymienionych w **programie nauczania „Zrównoważona szkoła”**, w oparciu o cztery filary:

1. **Filar kultury** obejmujący działania twórcze człowieka, który tworząc kulturę, opisuje i obrazuje świat ludzi, przyrody i zjawisk, odtwarza i tworzy jego elementy (historię, dokonania, idee i etykę, specyfikę regionalną, itd.), buduje zręby tożsamości kulturowej w skali regionalnej i globalnej.
2. **Filar ekologii** obejmujący różnorodność biologiczną, ekosystemy i ich mieszkańców, kształtujący świadomość i odpowiedzialność młodego człowieka za naszą planetę, zagrożone gatunki, procesy ekologiczne, zasoby naturalne.
3. **Filar społeczeństwa** obejmujący wspólnotowość, czyli instytucje i infrastrukturę, politykę i edukację, zasoby ludzkie i zasady życia społecznego, eksponujący rolę ucznia jako członka społeczności – rodziny, klasy i szkoły, obywatela „małej” i „dużej” Ojczyzny, odpowiedzialnego za najbliższe środowisko i całą planetę.
4. **Filar ekonomii** obejmujący gospodarkę i przedsiębiorczość, jakość i styl życia człowieka, dla którego kluczowe wartości stanowią uczciwość, pracowitość i sprawiedliwość będące elementami wychowania aksjologicznego.³

Przedstawione filary realizowane są integralnie i razem stanowią fundament treści z zakresu edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.

---

³ Por. J. Guzowska, E. Jagiełło, B. Kawalec, B. Kucharska, A. Paszkiewicz, A. Szumera, M. Szymańska, Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata. Poradnik metodyczny do program nauczania dla klas I-III szkoły podstawowej pt. Zrównoważona szkoła, PWSZ w Chełmie, s. 5.

W procesie kształcenia zintegrowanego płaszczyzny integracji stanowią: treści, strategie nauczania-uczenia się, aktywność zewnętrzna i wewnętrzna uczniów oraz sfery jego osobowości (poznawcza, emocjonalna i wykonawcza). Tak rozumiana integracja tworzy warunki sprzyjające rozwojowi i kształtowaniu się spójnej osobowości dziecka.

Kształcenie zintegrowane to koncepcja pracy z dzieckiem zorientowana na dziecko, będące podmiotem i niepowtarzalną indywidualnością o swoistym dynamicznym tempie rozwoju, potrzebach i ograniczeniach.

Ta teoria pedagogiczna postuluje integrację treści, metod, form organizacji pracy i relacji społecznych jednostek edukacyjnych, w których nauczyciel reguluje czas pracy uczniów, zajęcia mają charakter sytuacyjno-zadaniowy i są planowane w systemie całodniowym, tygodniowym czy miesięcznym. Treści planowane skupiają się wokół wybranych zagadnień tematycznych, kluczowych problemów czy sytuacji.⁴

Jak pisze J. Karbowniczek „efekty procesu edukacji wczesnoszkolnej, zintegrowane są przez cele kształcenia oraz związane z nimi treści, metody, formy oraz środki dydaktyczne. Podstawową funkcję w stosunku do pozostałych elementów procesu kształcenia sprawują cele, których określenie jest jednym z najtrudniejszych zadań. Odpowiednio dobrane i sformułowane stanowią dodatni impuls i motywy działania oraz pomagają w koordynowaniu czynności realizacyjnych. Stanowią także płaszczyznę odniesienia dla kontroli i oceny osiągnięć podjętej działalności oraz wskazują kierunek zmian w procesie edukacji”.⁵

W procesie projektowania obudowy dydaktycznej, integracja czterech filarów wyróżnionych w programie nauczania „Zrównoważona szkoła” ukierunkowana została na realizację treści z zakresu podstawy programowej i kształtowanie kompetencji kluczowych⁶ w kontekście założeń koncepcji nauczania zintegrowanego.

---

⁴ Por. J. Karbowniczek (red.), Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2014, s. 89.

⁵ J. Karbowniczek, Organizacja i planowanie pracy pedagogicznej nauczyciela klas I-III w systemie zintegrowanym, część I, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce, 2003, s. 21.

⁶ Zgodnie z Zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz. U. L 394, 30.12.2006 wyróżniono osiem kluczowych kompetencji: *porozumiewanie się w języku ojczystym, porozumiewanie się w językach obcych, kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne, kompetencje informatyczne, umiejętność uczenia się, kompetencje społeczne i obywatelskie, inicjatywność i przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturalna.*

III. PROJEKT SCENARIUSZA ZAJĘĆ ZINTEGROWANYCH

Podczas realizacji zajęć zintegrowanych warto aranżować sytuacje dydaktyczne, podczas których dziecko jest uczestnikiem zarówno **edukacji proceduralnej** jak i konceptualnej. Pierwszy z wyróżnionych aspektów polega na opanowywaniu umiejętności praktycznych poprzez intensywne ćwiczenia np. wykonywanie obliczeń, przepisywanie tekstu czy pisanie ze słuchu, drugi zaś akcentuje rozumowanie zainicjowane podczas rozwiązywania problemu przez dziecko. Korzystnym efektem edukacji proceduralnej jest automatyzacja działań, bardzo dobre zapamiętywanie i odtwarzanie faktów oraz wysoka sprawność i dynamiczne stosowanie procedur. Wolniej jednak przebiega proces rozwiązywania nowych zadań i problemów przez dziecko oraz zastosowanie zdobytej wiedzy w nowych sytuacjach. **Edukacja konceptualna** umożliwia dziecku większą swobodę podczas rozwiązywania zadań i problemów niestandardowych, pomaga podczas poznawania problemu i w jego zrozumieniu, wspiera w poszukiwaniu najskuteczniejszych rozwiązań.

Zespół autorek przygotowujący obudowę dydaktyczną do programu nauczania „Zrównoważona szkoła” w procesie jej konstruowania, ukierunkowywał działania na wielostronny rozwój dziecka, umożliwiając nabywanie przez niego sprawności i biegłości oraz rozwijania rozumowania koncepcyjnego. Stąd projekt scenariusza zajęć zintegrowanych zaproponowany przez autorki i będący wynikiem rozważań i dyskusji nauczycieli o wieloletniej praktyce w pracy dydaktyczno-wychowawczej na etapie edukacji wczesnoszkolnej oraz pracowników dydaktyczno-naukowych w procesie przygotowania studentów, przyszłych nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej.

Jak pisze J. Karbowniczek scenariusz zajęć zintegrowanych jest „pewnym swoistym twórczym pomysłem nauczyciela”.⁷ Przedstawia on przebieg pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela z dziećmi w kontekście założeń metodycznych i dotyczy jednodniowej jednostki edukacyjnej. Przygotowane propozycje autorek nie narzucają konieczności bezwzględnej realizacji zapisów scenariuszy lecz stanowią inspirację i swoisty „bank pomysłów” wyzwalających kreatywność nauczycieli

---

⁷ J. Karbowniczek, Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z językiem angielskim. Propozycje rozwiązań dla nauczycieli, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2012, s. 123.

wdrażających program nauczania „Zrównoważona szkoła”. Ze względu na wagę treści z zakresu kompetencji podstawowych dużą część spośród projektów, szczególnie w klasie I stanowią scenariusze wprowadzające pojęcia kluczowe, co wynika również z potrzeb deklarowanych przez nauczycieli podczas prowadzonych rozmów i analiz w procesie testowania.

Zaproponowany projekt scenariusza zajęć zintegrowanych zawiera treści w podziale merytoryczno-rzeczowym, doskonaląc szczególnie u młodych nauczycieli wiedzę metodyczną i inspirując doświadczonych nauczycieli do podejmowania działań wychodzących poza mury szkoły i wykorzystujących nowoczesne środki dydaktyczne w postaci prezentacji multimedialnych czy zasobów internetowych.

Struktura scenariusza zajęć zintegrowanych w klasach I-III

Scenariusz zajęć zintegrowanych w klasie ...

I   Temat dnia:
       Zapis tematu do dziennika:

II   Cele:
       A **cele ogólne:**

Przykładowe czasowniki:

Zapoznanie ...;
Kształtowanie ...;
Rozbudzanie ...;
Rozwijanie ...;
Doskonalenie ...;
Utrwalanie ...;
Wdrażanie ...;
Uwrażliwianie ...;

B **cele operacyjne:** Uczeń:

Przykładowe czasowniki:

– *wypowiada się i argumentuje ...;*
– *wykonuje ...;*
– *porządkuje ...;*
– *wyjaśnia ...;*
– *prezentuje ...;*
– *reaguje ...;*
– *tworzy ...;*
– *skutecznie działa ....*

III Metody pracy:

- metody aktywizująco-twórcze, problemowe, działań praktycznych: ... (np. debata, burza mózgów, giełda pomysłów, samodzielne doświadczenia, realizacja zadań wytwórczych);
- metody słowne: ... (np. pogadanka, opis, objaśnienia i instrukcje);
- metody oglądowe: ... (np. pokaz, obserwacja, praca z książką);

IV Formy organizacji pracy: indywidualna, w parach, grupowa, zbiorowa.

V Środki dydaktyczne:

- przeznaczone dla dzieci: ... (np. karty pracy, karty zadań, liczmany, kolorowe liczby, kostki, kartony, kredki, farby, nożyce, klej, szarfy, patyczki, piłki, instrumenty, układanki, papier, kolorowe karteczki);
- wykorzystywane przez nauczyciela: ... (np. mapa, prezentacja multimedialna, tablica interaktywna, ilustracje, magnesy, flipchart);

VI Przebieg zajęć:

1. Powitanie ...
2. ....
3. ....
4. Podsumowanie zajęć w postaci ....

VII Szczegółowy przebieg procesu nauczania-uczenia się:

Cele operacyjne uczeń:	Zadania i warunki pobudzające aktywność uczniów	Kompetencje ucznia	Obszar edukacyjny

VIII Ocena aktywności ucznia: ..., (np. elementy oceniania kształtującego)
Wskaźniki realizacji celów: ... (np. uzupełnione karty pracy, zadania zrealizowane w zeszycie, praca pisemna, praca plastyczna, aktywne uczestnictwo w przedstawieniu, uczestnictwo w konkursie)

IX Wykaz załączników do scenariusza: (np. karty pracy, karty zadań, ilustracje, plik z dźwiękami, prezentacja multimedialna).

Kilka praktycznych wskazań dla nauczycieli⁸

Po pierwsze :)

Temat dnia warto planować w oparciu o program nauczania a w szczególności uwzględniając zapisy podstawy programowej dla danego etapu kształcenia. Swoim zakresem winien on odnosić się tylko do zajęć realizowanych w ciągu jednego dnia. Zapis tematu do dziennika powinien uwzględniać każdy z zaplanowanych do realizacji obszarów edukacyjnych.

Po drugie :)

Projektując cele operacyjne warto odnosić się do sformułowanych celów ogólnych, ustalając sytuację odniesienia, obszary edukacyjne występujące w danym dniu i zakres treści. Warto używać sformułowań prezentujących konkretne efekty czy też rezultaty, które potwierdzą nam osiągnięcie zakładanego celu w procesie nauczania-uczenia się.

Po trzecie :)

Dobór metod nauczania powinien uwzględniać możliwości rozwojowe uczniów jak i ich potrzeby w szczególności aktywność, kreatywność, ruch, działanie. Ucz dziecko tworzyć, odkrywać, działać, manipulować poprzez zróżnicowanie metod i miejsc ich realizacji.

Po czwarte :)

Różnicując dobór form organizacyjnych w pracy z dziećmi podczas zajęć zintegrowanych stosuj je przemiennie, uwzględniając indywidualizację w nauczaniu.

Po piąte :)

W pracy z uczniami korzystaj z otwartych zasobów edukacyjnych oraz różnorodnych środków technologii informacyjno-komunikacyjnych. Zastanów się, z których środków będą korzystali uczniowie, a które są potrzebne dla nauczyciela w celu przybliżenia dzieciom wiedzy na temat otaczającej rzeczywistości. Realna rzeczywistość niech stanowi źródło wiedzy poprzez bezpośredni kontakt dziecka z rzeczywistością.

---

⁸ Por. J. Karbowniczek, Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z językiem angielskim. Propozycje rozwiązań dla nauczycieli, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2012, s. 125-129.

Po szóste :)

Zaplanuj przebieg zajęć, uwzględniając aspekt rzeczowy i merytoryczny ich przeprowadzenia. Projektuj z uczniami gry, organizuj zabawy, wykorzystaj elementy treningu kreatywności, stwarzaj sytuacje dydaktyczne, podczas których aktywności uczniów w procesie uczenia się towarzyszyć będzie wielozmysłowe poznawanie rzeczywistości.

Po siódme :)

Tabela zawierająca szczegółowy przebieg procesu nauczania-uczenia się pozwoli na zweryfikowanie metodycznej spójności zaplanowanych zajęć (odniesienie celów operacyjnych do warunków rozbudzających aktywność uczniów oraz ich efektywność w zakresie założeń programu nauczania i obszaru edukacyjnego, którego dotyczą).

Po ósme :)

Na podsumowanie zajęć warto zadać dzieciom pytania problemowe, uwzględniając obszary edukacyjne, które wystąpiły w trakcie zajęć i których treści zostały zrealizowane, zastosować technikę niedokończonych zdań bądź też quiz.

Po dziewiąte :)

Oceniaj kształtująco, zapoznaj uczniów z celami zajęć w ich języku by czuli się współodpowiedzialni za podejmowane działania, formułuj informację zwrotną do każdego z uczniów, stosuj pytania kluczowe i techniki zadawania pytań, ocenę koleżeńską i samoocenę. Motywuj ucznia do dalszej pracy. Współdziałaj z rodzicami i opiekunami dziecka, dostarczaj mi rzetelnych informacji na temat jego postępów. Dostrzegaj wysiłek dziecka, umacniaj w nim wiarę we własne siły, by zrozumiało wartość wiedzy i uczyło się dla siebie, nie dla stopni. Stosuj różnorodne formy oceny opisowej, np.: list do ucznia, charakterystyka ucznia, komentarz, list do rodziców.

Po dziesiąte :)

Praca domowa niech przyjmuje atrakcyjną formę ćwiczeń, rozsypanek, rebusów, krzyżówek, łamigłówek, drzewek matematycznych, gier, stając się dla uczniów zabawą, przyjemnością i wyzwaniem.

Autorki obudowy dydaktycznej wychodząc naprzeciw potrzebom nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej zaproponowały również konstrukcję scenariusza doświadczeń. Szczegółowe propozycje treści doświadczeń przyrodniczych odnaleźć można w zestawach scenariuszy do zajęć zintegrowanych gdyż odnoszą się one do zagadnień podejmowanych podczas zajęć dydaktyczno-wychowawczych z uczniami.

Projekt scenariusza doświadczenia

Temat doświadczenia:

I Cele operacyjne: Uczeń:

- *obserwuje kolejne etapy doświadczenia,*
- *zauważa zmiany zachodzące w trakcie doświadczenia,*
- *wyciąga wnioski z przeprowadzonych działań,*
- *ilustruje zaobserwowane zmiany,*
- *przestrzega zasad bezpieczeństwa i współpracy,*

II Metody pracy:

- *metody aktywizująco-twórcze, problemowe, działań praktycznych: problemowa, samodzielne doświadczenia;*
- *metody słowne: pogadanka, objaśnienia i instrukcje;*
- *metody oglądowe: pokaz, obserwacja;*

III Formy organizacji pracy: ...

Materiały: ...

Cel obserwacji: ...

Przebieg doświadczenia: ...

Spostrzeżenia:

Przykładowe pytania pomocnicze ukierunkowujące obserwację:

- *Dlaczego ...?*
- *Co się stanie, gdy ... ?*
- *Jak myślisz, dlaczego tak się stało?*

Wniosek: ...

III.1.1. CELE KSZTAŁCENIA

Cele są to świadome, oczekiwane, konkretne efekty edukacji, ukazujące pożądane zmiany, które zachodzą w kompetencjach, zdolnościach i zainteresowaniach uczniów poprzez ich uczestnictwo w procesie dydaktyczno-wychowawczym⁹. Ich projektowanie w procesie nauczania zintegrowanego służy planowaniu działań rozbudzających aktywność uczniów, warunkuje dobór metod kształcenia oraz form organizacji pracy uczniów. Operacjonalizacja celów ułatwia weryfikację poziomu ich osiągnięcia przez uczniów oraz uszczegóławia wskaźniki i umożliwia ewaluację.

Jak pisze J. Karbowniczek „Cele edukacyjne stanowią niezbędny składnik planowania pracy dydaktycznej nauczyciela, podziału treści edukacyjnych na bloki tematyczne (czyli ośrodki wielokierunkowej aktywności czy działalności dziecka) oraz na poszczególne zajęcia.”¹⁰

Cele kształcenia mogą również przyjmować formę bliższą uczniom, uczestnikom procesu nauczania-uczenia się w placówce szkolnej i odpowiadać na ich potrzeby bezpośrednio związane z zajęciami. Jako cele uczenia się, powiązane ściśle z „kryteriami sukcesu” ucznia stanowią inspirującą propozycją promowaną przez Centrum Edukacji Obywatelskiej¹¹. Projektowane cele uczenia się odnoszą się do bieżąco realizowanych zajęć, do poziomu uczniów w klasie i podlegają uszczegółowieniu w kontekście ich indywidualnych potrzeb. Autorki C. M. Moss i S. M. Brookhar opisują cele uczenia się jako „przyjazne uczniom opisy – zawierające słowa, obrazy, działania albo kombinację tych elementów”¹², których zadaniem jest zaprezentowanie uczniom efektów ich uczestnictwa w zajęciach, czyli tego, czego warto by się nauczyli lub osiągnęli. Należy również wspomnieć o formie w jakiej nauczyciele przekazują cele uczenia się, powinna być ona czytelna dla ucznia, by cele stały się rzeczywiste, zrozumiałe i stanowiły kierunek, w którym chcą zmierzać uczniowie.

---

⁹ Por. J. Karbowniczek, Organizacja i planowanie pracy pedagogicznej nauczyciela klas I-III w systemie zintegrowanym, część I, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2003, s. 21.

¹⁰ J. Karbowniczek, Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z językiem angielskim. Propozycje rozwiązań dla nauczycieli, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2012, s. 50.

¹¹ więcej o programie związanym z procesem wdrażania oceniania kształtującego w edukacji, można znaleźć na stronie: <http://www.ceo.org.pl/pl/ok>.

¹² C. M. Moss S. M. Brookhar, Cele uczenia się. Jak pomóc uczniom zrozumieć każdą lekcję, www.bc.ore.edu.pl/Content/683/cele-uczenia-sie.pdf [dostęp: 17.11.2014] s.13.

Cele definiowane przez nauczycieli powinny służyć także im samym i stanowić wyraz odpowiedzialności za planowanie, monitorowanie, ocenę i doskonalenie jakości kształcenia, w podejmowanych działaniach zmierzających do poprawy osiągnięć wszystkich uczniów.

W procesie projektowania celów kształcenia do poszczególnych zajęć nauczyciele winni zwrócić uwagę na funkcje, jakie one pełnią, czyli w szczególności: ¹³

- funkcję regulacyjną stanowiącą odniesienie pomiędzy celami a treściami, materiałem nauczania, metodami kształcenia, formami oraz środkami dydaktycznymi;
- funkcję organizacyjną, poprzez którą cele formują strukturę treści kształcenia oraz czynności które przypadają w udziale uczniom i nauczycielowi;
- funkcję koordynującą, wskazującą na cele, jako obraz przyszłej rzeczywistości do której dąży uczeń i nauczyciel;
- funkcję motywacyjną wyrażającą się rozbudzaniem aktywności wewnętrznej i zewnętrznej uczniów w procesie nauczania-uczenia się;
- funkcję integrującą, w której cele stanowią płaszczyznę odniesienia do pozostałych elementów procesach uczenia się i nauczania;
- funkcję aksjologiczną dostrzegającą znaczenie celów w procesie przechodzenia jednostki od poziomu wartości deklarowanych do urzeczywistnianych.

Każda z wyróżnionych funkcji celów kształcenia wskazuje na ich znaczącą rolę w procesie edukacji. Na kontekst motywacyjny w szczególności oddziałuje świadomość odpowiedzialności uczniów za własną aktywność, której zaangażowaniu służą:

- odniesienie, na jakim etapie jestem, a na jakim być powinienem;
- konkretne wskazania efektów, co osiągnę;
- możliwość wyboru skutecznych strategii dążenia do celu;
- rzetelna, bieżąca ocena w postaci informacji zwrotnej.

Uczniowie biorący odpowiedzialność za własną naukę mają poczucie sprawstwa i zdolność do oceny sprzyjającej funkcjonowaniu w społeczności szkolnej.¹⁴

---

¹³ Por. K. Denek, I. Kuźniak, Projektowanie celów kształcenia w reformowanej szkole, Wydawnictwo Eruditus, Poznań 2001, s. 112.

¹⁴ Por. C. M. Moss S. M. Brookhar, Cele uczenia się. Jak pomóc uczniom zrozumieć każdą lekcję, www.bc.ore.edu.pl/Content/683/cele-uczenia-sie.pdf [dostęp: 17.11.2014] s.21.

III.1.2. METODY KSZTAŁCENIA

W. Okoń definiuje metodę nauczania w odniesieniu do możliwości realizacji celów kształcenia przez uczniów, jako „wypróbowany układ czynności nauczycieli i uczniów realizowanych świadomie w celu spowodowania założonych zmian w osobowości uczniów”.¹⁵ Według autora „O wartości metody kształcenia decyduje charakter czynności nauczycieli i uczniów oraz środków dydaktycznych wspierających bądź zastępujących niektóre czynności. Wartość metody zależy zwłaszcza od tego, czy i w jakim stopniu wywołuje ona poznawczą, emocjonalną i praktyczną aktywność samych uczniów, tak niezbędną w badaniu rzeczywistości i oddziaływaniu na nią”.¹⁶

Dobór metod nauczania w procesie dydaktyczno-wychowawczym nauczania zintegrowanego zależy od celów, treści i zadań programowych, a w szczególności od poziomu psychofizycznego uczniów. Efektywne stosowanie metod nauczania, warunkuje merytoryczne i metodyczne przygotowanie nauczyciela wraz z jego przekonaniem o skuteczności danej metody oraz warunki i wyposażenie placówki w środki dydaktyczne.¹⁷

W dzisiejszej rzeczywistości edukacyjnej występuje równolegle, wiele różnorodnych typologii metod kształcenia. Brak także jednoznacznego różnicowania pomiędzy metodami i technikami stosowanymi przez nauczycieli w procesie kształcenia. Spośród funkcjonujących, na uwagę zasługuje podział metod nauczania według W. Okonia na:

- metody podające, asymilacji wiedzy (uczenie się przez przyswajanie);
- metody problemowe, samodzielnego dochodzenia do wiedzy (uczenie się przez odkrywanie);
- metody waloryzujące (uczenie się przez przeżywanie);
- metody praktyczne (uczenie się przez działanie).

Zaprezentowana klasyfikacja swoje źródło czerpie z teorii wielostronnego kształcenia osobowości, a jej szczegółowa systematyzacja przedstawia się następująco:

---

¹⁵ W. Okoń, Nowy słownik pedagogiczny, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 243.

¹⁶ W. Okoń, Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 246.

¹⁷ Por. B. Polak, Podstawy teorii kształcenia, Szczecińska Szkoła Wyższa Collegium Balticum, Szczecin 2013, s.55.

Metody Podające:

- wykład informacyjny;
- pogadanka (wstępna, przedstawiająca nowe wiadomości, utrwalająca, kontrolna);
- opowiadanie;
- opis;
- prelekcja;
- anegdota;
- odczyt;
- objaśnienie lub wyjaśnienie;

Metody Problemowe:

- wykład problemowy;
- wykład konwersatoryjny;
- klasyczna metoda problemowa
- aktywizujące:
  - metoda przypadków;
  - metoda sytuacyjna;
  - inscenizacja;
  - gry dydaktyczne (symulacyjne, decyzyjne, psychologiczne);
  - seminarium;
  - dyskusja dydaktyczna (związana z wykładem, okrągłego stołu, wielokrotna, burza mózgów, panelowa, metaplan);

Metody Waloryzujące:

- pokaz łączony z przeżyciem;
- film;
- sztuka teatralna;
- ekspozycja;

Metody Praktyczne:

- pokaz z instruktażem;
- ćwiczenia przedmiotowe, laboratoryjne, warsztatowe;
- metoda projektów.¹⁸

Do projektu scenariusza zintegrowanych zajęć dydaktyczno-wychowawczych zaproponowano podział metod kształcenia na trzy główne grupy:

- metody aktywizująco-twórcze, problemowe, działań praktycznych;
- metody słowne;
- metody oglądowe¹⁹.

---

¹⁸ Por. W. Okoń, Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 255-273.

¹⁹ Por. J. Karbowniczek, Organizacja i planowanie pracy pedagogicznej nauczyciela klas I-III w systemie zintegrowanym, część I, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2003, s. 35.

Biorąc pod uwagę proces kształcenia w zakresie rozwijania kompetencji komunikatywnych języka obcego, autorki obudowy dydaktycznej skorzystały z klasyfikacji metod alternatywnych, do których zaliczają się:

- Total Physical Response (TPR);
- The Silent Way (SW);
- Community Language Learning (CLL);
- The Natural Approach (NA);
- Sugestopedię;
- Superlearning.²⁰

Total Physical Response to metoda reagowania całym ciałem, w realizacji, której wczesne nauczanie języków obcych odbywa się poprzez słuchanie, wykonywanie poleceń obcojęzycznych oraz ruch fizyczny związany z treścią przekazu. Proste polecenia, które pokazem demonstruje nauczyciel i zachęca uczniów do ruchu fizycznego i pracy całym ciałem sprzyjają rozumieniu najpierw prostych, a następnie bardziej kompleksowych struktur.

The Silent Way, czyli metoda ciszy i koncentracji w nauczaniu języków obcych, podczas której nauczyciel milczy, organizując proces edukacyjny w sposób niewerbalny operując mimiką, gestami i rekwizytami. Uczniowie nadają tok zajęć odtwarzając wyćwiczone sytuacje i samodzielnie, budując nowe. Istotną rolę odgrywają kolorowe tablice leksykalne i fonetyczne, które służą do systematycznych ćwiczeń nauki języka obcego.

Community Language Learning, wspólne uczenie się języków obcych opiera się na grupowym, interakcyjnym przekazie komunikacyjnym języka obcego. Uczniowie porozumiewają się z innymi w grupie, wyrażając swoje myśli i uczucia za pomocą odpowiednio dobranych słów, język staje się środkiem umożliwiającym komunikację dotyczącą istotnych dla ucznia tematów i problemów.

The Natural Approach, metoda naturalna określająca sukces w nauce języka obcego zależny od zlikwidowania stresu, zahamowań i lęku przed popełnianiem błędów. Uczeń przygląda się mimice, gestom rozmówcy, mówi, gdy jest gotowy, nauczyciel posługując się językiem

---

²⁰ J. Karbowniczek, Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z językiem angielskim. Propozycje rozwiązań dla nauczycieli, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2012, s. 56.

prostym, naturalnym, mówi o tym, co dzieje się w danym momencie, powtarza swoją wypowiedź na różne sposoby, doceniając oznaki zrozumienia.

Sugestopedia to metoda nauczania języków obcych polegająca na zwiększeniu efektywności procesu uczenia się, poprzez wykorzystanie muzyki, oddechu i technik mówienia. Współpraca ciała i umysłu człowieka oraz warunki sprzyjające zapamiętywaniu i utrwalaniu nowych treści, w których, odbywa się proces edukacyjny (kameralne sale, muzyka) sprzyjają, poznawaniu i doskonaleniu umiejętności w przyjaznej atmosferze oraz przy udziale kompetentnego i stanowczego nauczyciela.

Superlearning to metoda nauczania języka, której istotą jest wykorzystywanie stanu czynnej relaksacji, stan głębokiego wewnętrznego spokoju, w którym wzrastają indywidualne możliwości nowatorskie, twórcze oraz percepcyjne. Zajęcia oparte są na autentycznych dialogach, a zastosowane słownictwo gwarantuje możliwość porozumiewania się na wskazanym poziomie.²¹

W projektach scenariuszy zajęć dydaktyczno-wychowawczych autorki uwzględniły gry i zabawy językowe w klasach I-III jako metody wpierające inne formy organizacyjne oraz jako metody kształtowania osobowości wychowanka, których zadaniem jest doskonalenie umiejętności identyfikowania i konstruowania wypowiedzi poprawnych pod względem składni, pisowni, fonetyki itd.

Źródłem wartym polecenia, z którego propozycji również korzystały autorki obudowy dydaktycznej jest publikacja książkowa E. Brudnik, A. Moszczyńskiej i B. Owczarskiej, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, wydawnictwa Jedność. Pozycja w sposób szczegółowy prezentuje ponad 150 inspirujących technik, których adaptacja pozwolić może na rozwijanie wielostronnej aktywności uczniów w procesie zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej.

---

²¹ Por. J. Karbowniczek, *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z językiem angielskim. Propozycje rozwiązań dla nauczycieli*, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2012, s. 56-63.

III.1.3. ŚRODKI DYDAKTYCZNE

Środki dydaktyczne: to wszelkiego rodzaju przedmioty oddziałujące na zmysły uczniów, których zadaniem jest ułatwienie poznawania rzeczywistości. Środki dydaktyczne umożliwiają usprawnienie procesu nauczania-uczenia się i uzyskanie optymalnych osiągnięć szkolnych.

Środki dydaktyczne to przedmioty materialne, które dostarczając uczniom określonych bodźców oddziałujących na ich wzrok, słuch, dotyk itd., ułatwiają im bezpośrednie i pośrednie poznawanie rzeczywistości, dzięki czemu usprawniają proces nauczania-uczenia się, a przez to wpływają korzystnie na jego efekty końcowe.²²

Zadaniem środków dydaktycznych jest zaznajomienie uczniów z nowym materiałem, jego utrwalenie oraz kontrola i ocena stopnia opanowania. Służą one zastosowaniu zdobytych wiadomości i umiejętności w praktyce oraz rozwijaniu zdolności poznawczych oraz uczuć i woli dzieci i młodzieży.

Funkcje środków dydaktycznych wg Kupisiewicza:

- ułatwiają uczniom poznawanie określonych rzeczy, zjawisk i procesów poprzez ich reprezentowanie „środki pomocnicze” lub pośredniczenie między owymi rzeczami „środki pośredniczące”;
- wspomagają myślenie uczniów, ułatwiają im analizę, syntezę i porównywanie rzeczy i zjawisk oraz formułowanie określonych uogólnień, w tym pojęć będących podstawowym składnikiem naszej wiedzy o rzeczywistości;
- zastępują lub uzupełniają czynności dydaktyczne nauczyciela.

Funkcje środków dydaktycznych wg Okonia:

- upogładowienie procesu kształcenia;
- ułatwianie procesów myślowych;
- pomoc w wykonywaniu przez dzieci i młodzież ćwiczeń i zdobywaniu sprawności praktycznego działania;
- eksponowanie materiałów wywołujących przeżycia uczniów.

Kryterium doboru środków dydaktycznych nie wyznacza jedynie materialne wyposażenie szkoły, ale założone cele zajęć, metody

---

²² Por. Cz. Kupisiewicz, Podstawy dydaktyki ogólnej, PWN, Warszawa 1995, s. 209.

dydaktyczne, poziom rozwoju uczniów oraz treści charakterystyczne dla poszczególnych obszarów kształcenia.

Środki dydaktyczne zwiększają skuteczność procesu kształcenia:

- służąc lepszemu poznaniu bezpośredniemu i pośredniemu;
- inspirując ucznia do samodzielnego myślenia i działania, a zwłaszcza aktywnego posługiwania się wiedzą i umiejętnościami już posiadanymi w celu zdobywania nowych kompetencji;
- wizualizując uczniom obraz poznawanych rzeczy, zjawisk, procesów i wydarzeń;
- rozbudzając u uczniów kreatywność w procesie samodzielnego wykonywania przedmiotów na przykład w ramach pracy domowej.

Ich podstawowe zalety to: skupianie i utrzymanie uwagi, budzenie zainteresowania, sprzyjanie konceptualizacji, wspieranie pamięci.

Projekty scenariuszy zajęć dydaktyczno-wychowawczych uwzględniają wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych, TIK lub ICT (*information and communication technology*) obejmujących technologie komputerowe, sieciowe i telekomunikacyjne, wykorzystywane współcześnie w pracy z informacją oraz w komunikacji, zasoby cyfrowe lub inaczej zasoby, jako informacje dostępne w sieci. Środkami technologii są urządzenia techniczne, a narzędziami – oprogramowanie.²³ Propozycje zawarte w scenariuszach nie mogły skutkować koniecznością zakupu dodatkowego wyposażenie klaso-pracowni stąd dotyczą one zakresu środków i narzędzi dostępnych w szkole bądź stanowiących zasoby uczniów i nauczyciela.

Na uwagę zasługuje fakt, iż integracja zajęć komputerowych z innymi obszarami kształcenia, nie wymaga każdorazowo ich realizacji z wykorzystaniem pracowni informatycznej. Zadaniem autorek projektów było uwrażliwienie pedagogów na rolę, jaką może pełnić komputer w procesie nauczania-uczenia się, o której pisze Papert „(...) obecność komputera mogłaby wspierać procesy umysłowe nie tylko instrumentalnie, ale w bardziej zasadniczy, konceptualny sposób, wpływając na to jak ludzie myślą, nawet wtedy, gdy nie mają fizycznego kontaktu z komputerem (...)”.²⁴

---

²³ Por. M.M. Sysło, Standardy przygotowania nauczycieli w zakresie technologii informacyjnej i komunikacyjnej, <http://mmsyslo.pl/Edukacja/Dokumenty/Standardy-przygotowania-nauczycieli> [dostęp: 10.11.2014].

²⁴ S. Papert, *Burze mózgów. Dzieci i komputery*, PWN, Warszawa 1996, s. 24.

IV. ZASADY W PROCESIE UCZENIA SIĘ

Treści nauczania zawarte w programie „Zrównoważona szkoła” zostały przyporządkowane do poszczególnych edukacji w kontekście przyjętego modelu edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju. Podział na cztery podpory: kulturową, społeczną, ekonomiczną i ekologiczną nie jest podziałem ostrym i zakłada wzajemną integrację treści wokół zagadnień podejmowanych przez nauczyciela podczas zajęć szkolnych.

Zadaniem nauczyciela jest realizacja zajęć z przewagą procesu uczenia się uczniów. Projekty obudowy dydaktycznej do programu zawierają propozycje działań rozbudzających aktywność uczniów i mających stanowić inspirację do działań podejmowanych przez nauczycieli.

Zasady nauczania odnoszące się do procesu uczenia się:²⁵

- 1 Zasada wielostronnego i wieloczynnościowego aktywizowania ucznia, wspomagająca stymulowanie wszystkich czynności składających się na proces uczenia się i jego czynnościowy charakter (aktywizacja emocjonalna, intelektualna, sensomotoryczna, werbalna, recepcji);
- 2 Zasada organizowania celowego i świadomego uczenia się, wykorzystująca rozbudzanie motywacji i świadomości uczniów w zakresie ich współodpowiedzialności za transfer wiedzy, ukierunkowany na zaprojektowane cele;
- 3 Zasada programowania procesu uczenia się i jego regulacji, zwracająca uwagę na samoocenę „gdzie jestem w procesie dążenia do realizacji założonych celów” i „jak mam pracować, aby osiągnąć sukces” oraz na proces ewaluacji osiągnięć uczniów;
- 4 Zasada indywidualizacji i uspołeczniania uczenia się, wskazująca na rolę pracy indywidualnej i czasu na refleksję budującą trwalsze struktury pojęciowe. Jednocześnie przy współdziałaniu i odpowiedniej organizacji pracy grupowej, jednostka nabywa poczucie własnej roli i łatwiej akceptuje zmiany generowane pod wpływem oddziaływań nauczyciela.

---

²⁵ Por. E. Fleming, Unowocześnienie systemu dydaktycznego, WSiP, Warszawa 1974, s. 100-109.

Zaproponowany przez autorki programu „Zrównoważona szkoła” konstruktywistyczny model nauczania postuluje stymulowanie wielostronnej aktywności uczniów. Towarzysząc dziecku w jego procesie rozwoju, warto by nauczyciel kierował się zasadami sprzyjającymi inicjowaniu procesu uczenia się podczas zajęć dydaktyczno-wychowawczych.

Wybrane zasady konstruktywistyczne:²⁶

- 1 Realizowanie strategii nauczania umożliwiających każdemu uczniowi tworzenie konstruktów. Aktywność uczniów warunkuje powstanie konstruktów i próby jego wdrożenia.
- 2 Stosowanie samooceny, oceny koleżeńskiej, pozwól uczniom uczyć się na błędach, oceniaj kształtująco.
- 3 Działania ucznia są ważniejsze od oddziaływań nauczyciela, proces nauczania ma służyć procesowi uczenia się, nie odwrotnie.
- 4 Aranżowanie uczenia się przez zabawę, wykorzystanie gier i technik aktywizujących. Inspirujące zadania zachęcają do uczestnictwa, sprzyjają koncentracji, wytrwałości i otwartości poznawczej.
- 5 Zachęcanie do zadawania pytań, eksperymentowania, badania, uczenia się przez działanie.

---

²⁶ Por. G. Petty, Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców, Sopot 2010, s. 23.

V. UWAGI WDROŻENIOWE

Program „Zrównoważona szkoła” wskazuje na rolę nauczyciela w procesie kształcenia zintegrowanego, który wspiera, doradza, ukierunkowuje i zachęca do samodzielnej pracy. Szkoła organizując środowisko bliskie dziecku tworzy przestrzeń dla rodziny i społeczności lokalnej. Mając na względzie całościowe oddziaływanie na osobowość wychowanków wdraża w procesie edukacji wczesnoszkolnej kształcenie zintegrowane, którego organizacja polega na realizacji całodziennych zajęć sytuacyjno-zadaniowych. Elementem kluczowym zajęć jest określone pojęcie z zakresu realizowanych obszarów edukacyjnych, wokół którego koncentrujemy wszystkie rodzaje działalności dziecka oraz zadania przewidziane do wykonania przez dzieci. Pojęcia winny być prezentowane w powiązaniu z najbliższym otoczeniem dziecka, gdyż dziecko w młodszym wieku szkolnym zainteresowane jest tym, co ma wokół siebie. Inicjowany proces myślenia dziecka należy łączyć z działaniami praktycznymi, ekspresyjnymi i ruchowymi dziecka, które zaspokoja jego potrzebę ruchu i aktywności oraz relaksu i radości.

Warto w pierwszym roku edukacji zintegrowanej zrezygnować z oceny podsumowującej w formie cyfrowej na rzecz oceniania kształtującego²⁷ promującego rozwój dziecka na miarę jego możliwości i eksponującego osiągnięcia dziecka indywidualnie, bez porównywania z innymi.

Elementem oceny bieżącej postępów ucznia są zaproponowane przez autorki karty zadań i karty pracy stanowiące elementy obudowy dydaktycznej. Systematycznie wykorzystywane podczas zajęć ułatwiają przygotowanie przez nauczyciela oceny opisowej ucznia, zarówno tej bieżącej, jak i końcowej, semestralnej, charakteryzującej postępy rozwojowe ucznia oraz jego trudności.

W okresie wczesnoszkolnym najważniejszym kryterium spajającym grupę rówieśniczą dzieci u progu szkoły jest współdziałanie oraz zaufanie. Uczestnictwo dzieci w realizacji grupowych zadań wspiera dziecko w budowaniu relacji rówieśniczej, rozwija poczucie własnej wartości, uczy współdziałania i przestrzegania norm grupowych, doskonali umiejętność przyjmowania i wydawania opinii przez dziecko oraz jego samokontrolę.

---

²⁷ warto skorzystać z propozycji zawartych na stronie CEO, <http://www.ceo.org.pl/pl/ok/news/nacobezu-w-edukacji-wczesnoszkolnej>.

Podejmowanie przez dziecko aktywności w grupie uczniów, zaspokaja jego poczucie przynależności, a odnoszone sukcesy, potrzebę uznania i kompetencji.²⁸

Myślenie dzieci w młodszym wieku szkolnym jest silnie zależne od procesów spostrzegania, co powoduje, że w procesie rozwiązywania problemów, dziecko potrzebuje eksperymentowania na przedmiotach dostępnych w świecie zewnętrznym. Dzięki stopniowemu zanikaniu dziecięcego egocentryzmu, rozumowanie dziecka zaczyna uniezależniać się od konieczności manipulowania na konkretnych przedmiotach. Stąd istotne jest, aby podczas realizacji zajęć dziecko miało jak najwięcej doświadczeń umożliwiających przejście dziecięcego procesu myślenia od konkretnego do abstrakcji. Zadaniem nauczyciela jest aranżowanie sytuacji zadaniowych sprzyjających tworzeniu się reprezentacji pojęć w umyśle dziecka na podstawie spostrzeżeń i wyobrażeń oraz z pomocą uwolnionej mowy cichej, przekształconej w mowę głośną dziecka. Nauczyciel, jako baczny obserwator poczynają wychowanka w odpowiednim dla dziecka czasie zachęca go do pracy bez konkretów, wykorzystując jego potencjał i zdobyte wiadomości.

W kontekście trudności pojawiających się w procesie kształtowania pojęć matematycznych dzieci sześciolletnich warto skorzystać z zaprezentowanych przez U. Oszwę aspektów rozumowania matematycznego mierzonych Skalą Umiejętności Matematycznych wraz z przykładami pytań dotyczących dziecka:²⁹

Kategoria umiejętności matematycznych	Przykładowe pytanie
Figury geometryczne	Czy [dziecko] różnicuje podstawowe figury geometryczne (koło, kwadrat, trójkąt)?
Orientacja P-L	Czy spontanicznie posługuje się określeniami stron: prawa, lewa?
Relacje przestrzenne	Czy rozumie i prawidłowo posługuje się określeniami stosunków przestrzennych: na, pod, za?

²⁸ Por. A. Kamza, Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny, w: Niezbędnik Dobrego Nauczyciela red.: A.I. Brzezińska Seria I Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania tom 3, file:///C:/Users/kierownik1/Downloads/NDN_Rozwoj_dziecka_3_Wczesny_wiek_szkolny%20(1).pdf [dostęp: 7.11.2014].

²⁹ U. Oszwa, Rozwój i ocena umiejętności matematycznych dzieci sześciolletnich, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa, 2006, s. 9.

Porządkowanie obiektów	Czy potrafi porównać tempo poruszania się pojazdów (roweru, samolotu, samochodu)?
Klasyfikacja	Czy potrafi pogrupować obiekty wg różnych cech, np. przeznaczenia (do jedzenia, do zabawy)?
Porównywanie	Czy potrafi porównać obiekty wg ciężaru (cięższy, lżejszy)?
Czas, kalendarz	Czy zna nazwy miesięcy?
Pojęcie liczby	Czy wie, że ostatni liczebnik wskazuje liczbę obiektów w zbiorze?
Przeliczanie	Czy potrafi liczyć, zaczynając w dowolnym miejscu?
Leksykon matematyczny	Czy zna nazwy operacji arytmetycznych (dodać, odjąć)?
Czytanie cyfr i liczb	Czy potrafi prawidłowo odczytać cyfry 0–9?
Pisanie cyfr i liczb	Czy potrafi prawidłowo zapisać działanie arytmetyczne?
Dodawanie i odejmowanie	Czy potrafi podać liczbę większą od danej o jakąś wartość, np. o 3 większą od 5?

Zastosowanie skali obserwacyjnej do oceny umiejętności matematycznych sześciolatka, ucznia klasy I, powinno być poprzedzone obserwacją jego zachowań i myślenia w działaniu. Wykorzystanie Skali w grupie rówieśniczej umożliwia wstępną ocenę poziomu umiejętności dziecka na tle grupy oraz wskazanie aspektów działalności matematycznej, które stanowią mocne i słabe strony badanego sześciolatka.

Praca z uczniem w młodszej wieku szkolnym w tym szczególnie 6-letnim wymaga od nauczyciela realizacji ćwiczeń i zadań sprzyjających rozwojowi jego zdolności i kreatywności. Autorki obudowy dydaktycznej nie zapominają o uczniach zdolnych proponując nauczycielkom wykorzystanie następujących ćwiczeń:³⁰

- **Podobieństwa, różnice** - dzieci losują karteczki z obrazkami dwóch przedmiotów i próbują wskazać ich podobieństwa i różnice, w klasach II i III mogą dzieci samodzielnie przygotowywać karteczki pisząc nazwy przedmiotów;

³⁰ Por. M. Boraczyńska, I. Dzierzgowska, L. Pasich, K. Łysak, B. Sadzińska, *Uczeń zdolny – metody pracy*, Raabe Warszawa 2012, s. 23-24.

- **Różne funkcje przedmiotów** - jedno z dzieci podaje nazwę przedmiotu, a zadaniem pozostałych jest wymyśleć jak najczęściej jego zastosowań w tym nierzeczywistych;
- **Co czym zastąpić?** - nauczyciel przedstawia sytuację, do której uczniowie wymyślają sposób rozwiązania np.: Jak zapisać informacje gdy nie mamy nic do pisania?;
- **Nieistniejące słowa** - uczniowie wymyślają nieistniejące przedmioty nazywają je, rysują oraz proponują instrukcje użycia);
- **Wzbogacenie języka** - jedno z dzieci podaje literę z alfabetu, a pozostałe dobierają słowa rozpoczynające się na wskazana literę, słowa mogą stanowić zbiór wybranej kategorii np. nazwy miejscowości, zwierząt, rzeczowniki itp.;
- **Co to może być?** - dziecko losuje obrazek bądź słowa zapisane na kartce nie oglądając ich, nauczyciel informuje, do jakiej kategorii należy obrazek bądź słowa, mocuje je na plecach dziecka, tak aby widziały je inne dzieci i zachęca dziecko do zadawania pytań w celu odgadnięcia zawartości kartki, na które odpowiadają pozostałe dzieci;
- **Analogie i metafory** - nauczyciel wiesza na tablicy obrazki w dwóch kolumnach, bądź pisze słowa, zadaniem dzieci jest łączenie obrazków, słów w dowolne pary stosując analogie bądź metafory;
- **Lista atrybutów** - dzieci wymyślają jak najczęściej określić, cech przedmiotu czy pojęcia;
- **Transformacja** - dzieci wymyślają jak najczęściej niestandardowych zastosowań przedmiotów i urządzeń, które znają;
- **Zagadki, rebusy, łamigłówki, krzyżówki;**
- **Mapy myśli;**
- **Kreatywne stawianie pytań:**
Kto? Co?, Jak?, Gdzie?, Kiedy? – rozpoznawanie sytuacji,
Dlaczego? – poszukiwanie przyczyny,
Co już wiem na ten temat?, Co w związku z tym odczuwam? – emocjonalne zaangażowanie dziecka,
Co by było gdyby ...?, Co w związku z ... można zrobić? – poszukiwanie rozwiązań, koncepcji,
Czy to jest jedyne rozwiązanie?, Czy jest najlepsze? – ocena, analiza, refleksja.

VI. Bibliografia

1. Boraczyńska M., Dzierzgowska I., Pasich L., Łysak K., Sadzińska B., Uczeń zdolny – metody pracy, Raabe Warszawa 2012.
2. Cackowska M., Integracja w edukacji wczesnoszkolnej – szanse i zagrożenia, w: H. Kosętko, J. Kuźma (red.), Teoretyczne i praktyczne aspekty kształcenia zintegrowanego, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000.
3. Denek K., Kuźniak I., Projektowanie celów kształcenia w reformowanej szkole, Wydawnictwo Eruditus, Poznań 2001.
4. Fleming E., Unowocześnienie systemu dydaktycznego, WSiP, Warszawa 1974.
5. Guzowska J., Jagiełło E., Kawalec B., Kucharska B., Paszkiewicz A., Szumera A., Szymańska M., Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata. Poradnik metodyczny do program nauczania dla klas I-III szkoły podstawowej pt. Zrównoważona szkoła, PWSZ w Chełmie.
6. Kamza A., Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny, w: Niezbędnik Dobrego Nauczyciela red.: A.I. Brzezińska Seria I Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania tom 3, file:///C:/Users/kierownik1/Downloads/NDN_Rozwoj_dziecka_3_Wczesny_wiek_szkolny%20(1).pdf.
7. Karbowniczek J. (red.), Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2014.
8. Karbowniczek J., Organizacja i planowanie pracy pedagogicznej nauczyciela klas I-III w systemie zintegrowanym, część I, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2003.
9. Karbowniczek J., Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z językiem angielskim. Propozycje rozwiązań dla nauczycieli, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2012.
10. Kupisiewicz Cz., Podstawy dydaktyki ogólnej, PWN, Warszawa 1995.
11. Moss C. M., Brookhar S. M., Cele uczenia się. Jak pomóc uczniom zrozumieć każdą lekcję, www.bc.ore.edu.pl/Content/683/cele-uczenia-sie.pdf.
12. Okoń W., Nowy słownik pedagogiczny, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004.
13. Okoń W., Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.

14. Oleksy J., Historyczne uwarunkowania przemian w kształceniu zintegrowanym, w: E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, A. Gajdzicy (red.), Edukacja małego dziecka, Teoretyczne odniesienia, tendencje i problemy Tom I, Oficyna Wydawnicza ”Impuls”, Kraków 2010.
15. Oszwa U., Rozwój i ocena umiejętności matematycznych dzieci sześciolletnich, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa, 2006.
16. Papert S., Burze mózgow. Dzieci i komputery, PWN, Warszawa 1996.
17. Petty G., Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców, Sopot 2010.
18. Polak B. , Podstawy teorii kształcenia, Szczecińska Szkoła Wyższa Collegium Balticum, Szczecin 2013.
19. Sysło M. M., Standardy przygotowania nauczycieli w zakresie technologii informacyjnej i komunikacyjnej, <http://mmsyslo.pl/Edukacja/Dokumenty/Standardy-przygotowania-nauczycieli>.
20. Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz. U. L 394, 30.12.2006.

SŁOWNICZEK OZNACZEŃ WYKORZYSTANYCH W KARTACH PRACY:

ETYKA

JĘZYK NOWOŻYTNY

ZAJĘCIA KOMPUTEROWE

EDUKACJA MATEMATYCZNA

EDUKACJA MUZYCZNA

EDUKACJA PLASTYCZNA

EDUKACJA POLONISTYCZNA

EDUKACJA PRZYRODNICZA

EDUKACJA TECHNICZNA

**WYCHOWANIE FIZYCZNE
I EDUKACJA ZDROWOTNA**

EDUKACJA SPOŁECZNA

EDUKACJA EKONOMICZNA